

FOTOGRAFAS JONAS ŽITKUS (ŽITKEVIČIUS)

Jonas Žitkus gimė 1889 m. rugsėjo 25 d. Užušilių kaime Krinčino parapijoje Elenos ir Dominyko Žitkevičių šeimoje. Tėvas buvo nagingas meistras - šeima gyveno jo pastatytame name. Žitkevičiai sugyveno vienuolika vaikų, du mirė dar būdami kūdikiai, Tadukas - sulaukęs septynerių.

Laikui bėgant Žitkevičiai persikėlė į Palaukių kaimą netoli Karsakiškio. Jonas jau buvo ūgtelėjės, tad padėjo tėvui ūkio darbuose. Jis buvo geras tėvams, draugiškas su broliais ir seserimis. Ypatingi ryšiai siejo su broliu Jurgiu.

Gausi šeima vertėsi sunkiai. Palaiminti tėvų trys Žitkevičių vaikai išvyko į Ameriką laimės ir skalsesnės duonos ieškoti. Netrukus Lietuvą paliko ir Jonas. Amerikoje iš vyresniojo brolio Antano išmoko fotografiuoti. Gyvendamas Klivlende vertėsi fotografiuodamas vestuves, lietuvių susibūrimus, darė portretines nuotraukas, spausdino jas lietuvių spaudoje. Fotografijoje įamžino Žemaitę, Joną Vanagaitį, Miką Petrauską bei kitus garsius žmones.

Amerikoje J. Žitkevičius sutiko savo sužadėtinę Bronislavą Skripkauskaitę, tolimą Vinco Kudirkos giminaitę. Čia ir susituokė. Naujoji šeima susitrumpino pavardę - ēmė vadintis Žitkais.

1922 metais Jono ir Rapolos šeimos grįzo į Lietuvą. Kurį laiką Jonas ir Bronislava Žitkai gyveno Traupio malūne, nuomojosi butą Staniūnų gatvėje. Dirbo Jonas brolio Rapolos viešbutyje įrengtoje fotoateljė. Vėliau nusipirko žemės sklypą P. Puzino gatvėje ir 1931 metais pasistatė namą, kuris bendra rytine siena susiglaudė su kito "amerikono" - siuvėjo Petrausko namu.

J. Žitkus namą statė pagal individualų projektą su modernia fotoateljė. Studiją įrengė per du aukštus su natūraliu apšvietimu per stiklo sieną ir stogą. Papildomam apšvietimui lempomis mansardoje buvo įrengtas mažas kambarėlis. I fotoateljė klientai patekdavo laiptais užlipę į antrajį aukštą. Iš studijos vidiniai laiptai vedė į mansardą, kur gyveno Žitkai.

Antrame aukšte, šalia studijos buvusiame dviejų kambarių bute, 1934 - 1936 metais gyveno poetė mergaičių gimnazijos lietuvių ir vokiečių kalbų bei literatūros mokytoja Salomėja Nėris. Pro buto langus matėsi kiemas, vasarą prazystantis alyvomis, darželis, su poetės taip mėgstamomis ramunėmis. Čia gyvendama S. Nėris sukūrė per 30 eilėraščių, kurių didžioji dalis įėjo į rinkinius "Per lūžtantį ledą" ir "Diemedžiu žydėsiu".

Pirmajį namo aukštą Žitkai taip pat nuomojo.

Tarpukario metais J. Žitkaus fotoateljė buvo viena iš populiariausių Panevėžyje. Retas miesto ar apylinkių gyventojas neturėjo fotografijų su J. Žitkaus žymekliu. Retos ir skaudžios 1941 metų birželio pabaigos fotografijos: saugumo rūsiuose nukankinti gydytojai ir medicinos sesuo, prie Cukraus fabriko nužudyti apskrities vyrai, aukų laidotuvų vežimai, broliško kapo duobė su devyniolikos nužudytyjų karstais...

Už šias fotonuotraukas 1945 metais J. Žitkus dešimčiai metų pateko į kalėjimą, pusę įkalinimo laiko praleido Sibire.

Visi J. Žitkaus stikliniai negatyvai buvo surišti į ryšulius ir paslėpti sandėliuke tarp malkų, kad per kratas niekas nerastų. Ilgainiui negatyvai sudužo ir sunyko. Didžesnius nuplovę panaudojo išdužusiems langams lopysti. Taip viskas ir žuvo.

1949 metais Žitkų namas buvo nacionalizuotas. Tremties išvengusiai B. Žitkienei liko du kambariai ir virtuvė. Tame pačiame bute buvo apgyvendinta ir likusi be namų - taip pat nacionalizuotų, atiduotų "liaudies reikmėms"- užsienin pasitraukusio kalbininko Petro Būtėno šešių asmenų šeima. Dvi šeimos čia niekaip negalėjo sutilpti, tad trims atvykėliams teko pastogės ieškotis kitur.

1955 metais J. Žitkus grįžo iš tremties pasiligojės, užsidarės savyje. Su žmona apsigyveno mažyciame kambarėlyje su langu į

fotosalę. Buvęs kalinys nenoriai prisimindavo stalininės katorgos siaubą. Apsipratęs Lietuvoje kartą parodė broliui laišką, kuriame aprašytas jį įkalinusiu žmonių žiaurumas. Ten minima, kad žmogus, prisidėjęs prie kankinimų kalėjime, atsitiktinai sutiktas Panevėžyje, išdrīso paklausti: "Kaip tu išlaikei? Geležinis žmogus esi."

Grįžęs J. Žitkus dirbo Vasario 16-osios gatvėje buvusioje fotostudijoje. Kalėjimuose palaužta sveikata nebepasitaikė. Dažnai sirgo. Pensijos negavo. Gyventi teko labai kukliai. 1975-ųjų pradžioje liga visiškai prikaustė prie patalo. Mirė tų pačių metų vasario 20 dieną. Palaidotas Kristaus Karaliaus katedros kapinėse Ramygalos gatvėje.

B. Žitkienė pergyveno vyrą pusantro dešimtmečio - mirė 1990 metų rugpjūčio 15-ąją.

Fotografo J. Žitkaus ateljė įrašyta į Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą. Namas paženklintas dviem atminimo lentomis: fotografui Jonui Žitkui ir poetei Salomėjai Nėriai. J. Žitkaus fotoateljė įsikūrusioje "Žibutės" fotostudijoje įrengtas stendas fotografui atminti.

Pagerbdama kitas gausios Žitkevičių šeimos atžalas, nors keliais žodžiais paminėsiu, kas žinoma apie jų gyvenimus. Rapolas valdė "Rambyn" viešbutį. Antanas JAV dirbo fotografu. Juozas ūkininkavo netoli Panevėžio, turėjo pavyzdinį ūkį. Konstancija Amerikoje tapo vienuole. Jurgis kunigavo Panevėžyje, Rokiškyje, Anykščiuose, kur ir palaidotas. Paulina Žitkevičiūtė - Lukoševičienė dirbo mokytoja Andrioniškyje, Prastavonių kaime. Jauniausias sūnus Boleslovas - Lietuvos kariuomenės savanoris, dimisijos pulkininkas leitenantas, iškentęs Sibiro tremti, mirė 1996 metais Kaune.